

Абдулла Орипов

Жаннатга
йўл

(Драматик достон)

ЎЗБЕКИСТОН КП МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИНИНГ НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ — 1980

ҲАЖВИЙ ФОЖЕА

«Жаннатга йўл»

Номига қараганда Абдулла Ориповнинг бу асари бугунги ҳаётдан узоқдаги бирор афсона ёки ярим афсона, эртаксимон воқеа тасвири бўлса керак, деб ўйлайсиз. Бироқ асар номи афсонавий жаннат билан боғлиқ бўлса ҳам, асл мазмуни билан кундалик ҳаёт воқеаларини акс эттиради. Дастонда бугун учраб турадиган, биз кўриб, кузатиб юрган иллатлар, улар натижасида юзага келадиган драматик ва сатирик воқеалар қайд қилинади. У дунё, жаннат, дўзах, сўроқ, қиёмат — булар шунчаки восита. Аслида... Мана асар қаҳрамони қиёфаси: Гуноҳ ва савоблари илоҳий тарозисига солинаяпти. Қаҳрамон ўзини беками-кўст ҳисоблаб, тўғри жаннат томон йўл олишни кутади. Кутилмаганда тарозибон жаннатга ўтиш учун у қилган савоблар етарли эмаслигини билдиради. Қаҳрамон таажжубда. У ҳаётда соҳиби қалам бўлган. Китобхон ҳам таажжубда. Наҳотки, соҳиби қалам бўлмиш зотнинг савоби етмас гуноҳига! Далиллар олдида лол қоламиз: у ҳаётда нуқул само шуъласин куйлаган, юлдузларга, гулга, оҳуга шеърлар бағишлаган. Қора юрак ва ҳасадгўй, манфур олчоқ ва товламачи, текинхўрлар унинг нигоҳидан четда қолиб кетган. Инсон номига номувофиқ бу кучларга қарши у ўз қалами кучидан фойдалана олмаган. Ҳатто тарозибон олдида ҳам уларга рўпара келишидан безор, «кўрсатма менга уларнинг юзини» деб зорланади.

Бу ерда Абдулла Орипов диний мифологиядан фойдаланиб санъаткор вазифасига тегишли муҳим фикрни ўртага ташлайди. Ҳаётнинг гузал томонларини, унинг инсонга завқ бағишлайдиган жабҳаларини акс эттириш қалам соҳибининг биринчи даражали вазифаларидан. Бироқ ҳаётни тўла акс эттириш, инсон ва жамятга хизмат қилиш учун фақат нур ва гулрухсор тасвир ва таърифи етмайди. Ҳаётни тоза сақлаш учун учраб турадиган қоронғилик, кажрафторликка қарши кескин кураш эълон қилиш керак-ку! Муаллиф асарида мана шу ҳақиқатни улуғлайди.

Шоир ҳажвий маънони ниҳоясига етказиш учун йўл излайди.

У икки пайса савоб ахтариб қаҳрамоннинг аросат саҳросидаги саргузаштларини тасвирлайди. Бу саргузаштларнинг ҳар бир ҳалқасига бош маънони очиб берадиган эпизодларни сингдиради. Ота-онасини сансираб, бир лаҳза бўлса ҳам ранжитган кимса борми, ҳатто худога ҳам, тарозибонга ҳам чап бериб, тўғри беҳиштга ўтиб кетадиган учқур ва олғирлар борми, аждодларига ёдгорлик деб қабр тош йўндириб, катта ҳарфлар билан ўз номини безатган шуҳратпарастлар борми; инсон руҳига жавобгар бўла туриб, ўзлари номус ва виждонни топтаб, руҳий мажруҳларни кўпайтирувчилар борми; иғво уруғини сепаиб, дилларни хун қилувчи ҳасадгўйлар борми; орқа-олдига қарамасдан талант-шуҳрат талашиб бир-бирини бўғадиган беандиша ёш билан нафси бало кекса борми; иғвони ўзига касб қилган, бу йўлда ҳеч бир одамни, бирор кимса топилмаган пайтларда иғво қилиб ҳатто ўз ота-онасини бир-бирларидан ажратиб юборишга ҳам қодир, ҳатто «одилларнинг одили» деб тан олинмиш афсонавий тарозибон устидан ҳам иғво қилиб, унинг ишларини ҳам текшир-текширгача олиб борадиган юзсизлар борми — хуллас шоир қиёмат, гуноҳ ва савоб ҳисоби, дўзах ва беҳишт восита реал ҳаётда учраб турадиган бу хилдаги ахлоқсизликлар устидан ҳукм чиқаради. Достонни якунлаб:

Бир ривоят баҳонаю, дoston сўйладим,
Турли-туман тақдирларни айлаб мужассам
Одамларга ибрат бўлсин дея ўйладим.

дейди шоир.

Абдулла Орипов «Жаннатга йўл»ни драматик фожеа деб атабди. Ҳа, асар мазмунан худди шундай. Бироқ у ҳам сатирик фожеа. Маълумки сатирада ёзувчи ҳар хил шартли приёмлардан фойдаланиши мумкин. Шу асосда нуқсон ва камчиликларни, ҳаётда учраб турадиган иллатларни қабартириб, айрим жойларда ошириб тасвирлаши, зарур пайтларда норéal ситуациялар ҳам яратиши мумкин. Гап бу ерда норéal ситуациялардан реал хулосалар чиқариб, ҳаётда учраб турадиган айрим камчиликларни соғлом позициядан туриб фош қила билишда, ҳаётимиз улуғ бир дунё эканлигини, унга тушиб қолган баъзи бир хас чўплар, шох-шаббалар, шиддатли оқим натижасида пайдо бўлган енгил кўпиклар унинг оқимиға зарар етказа олмайдиганини англаган ҳолда иш тутишдадир. Абдулла Орипов худди шу йўлдан боради ва бу йўлдан бориб китобхон руҳига таъсир ўтказадиган, жамият тараққиётиға хизмат қиладиган сатирик дoston яратиб бера олади. Сўзсиз, ҳаётнинг ижобий томонларини акс эттирган етук асарлар қаторида Абдулла Ориповнинг сатирик дostonи ҳам социалистик ахлоқ принципларини улуғлайди ва шу йўл билан янги авлодни коммунистик руҳда тарбиялаш ишиға хизмат қилади.

Матёқуб ҚУШЖОНОВ
Ўзбекистон Фанлар академиясининг муҳбир аъзоси.

**ИШТИРОК
ЭТУВЧИЛАР:**

**ЙИГИТ
ОНА
ОТА
ТАРОЗИБОН
ЮГУРДАК
ЧОЛ
ҲУР ҚИЗ
ФАРИШТА
ДУСТ
УСПИРИН
ҚАРИЯ
ЎЗГА ОДАМ
ЮГУРДАК ФАРИШТА
КИМСА
САДО
МУАЛЛИФДАН**

I КҮРИНИШ

(Маҳшар саҳроси, тарозибон ҳузурида ғужғон оломон)

ЙИГИТ

Маҳшар тонги аста-секин оқариб келар,
Кўз олдимда содир бўлди Улуғ Қиёмат.
Неча юз йил давом этди билмам, бу йўллар,
Тарозибон ҳам қошига етдик, ниҳоят.
Тарозига тушар эмиш гуноҳ ва савоб,
Қайси бири кўпроқ экан пешанамизда!!
Не бўлса ҳам, тарозиси бўлмасин нобон.

ЎЗГА ОДАМ

Тарозибон не деса шу, ишонамиз-да!
Қайси куни йиғлаб кетди, бир мўйсафид чол,
Етти бора ҳаж савоби бўлмабди қабул.

ЙИГИТ

Нечук энди!

ЎЗГА ОДАМ

У дунёда юз бериб қай ҳол,
Отасини сансираган экан бир бор ул.

ЙИГИТ

Минг мартаба шукур бўлсин парвардигорга,
Мендан рози кетган экан қиблагоҳларим.
Эс билмаган гўдакликни йўйсак бекорга
Сенсираган эмасман мен, йўқ гуноҳларим.
Дўстлар билан калтаклашган чоғларим бўлган,
Ҳар хил куфр ишларим ҳам кўпдир, билмадим.
Балки менинг гуноҳ халтам лиммо-лим тўлган,
Лекин ота ҳурматини қанда қилмадим.

ЎЗГА ОДАМ

Кўп гапирма, бу масала сенинг ишингмас,
Балки она қорниданоқ дўзахидирсан!!

ЙИГИТ

Билдик, сипо зот экансан, на хору, на хас,
Навбатинг ҳам етиб қолди, титрама, юр сен!

ЎЗГА ОДАМ

(Титраб тарозибонга яқинлашади)

Салом, тақсир, бисмиллоҳдир раҳмонир раҳим.

ТАРОЗИБОН

(Қўлида дафтарчасини варақлаб)

Бу ёққа тур. Исминг нима! Ҳожати ҳам йўқ,
Тамға босиб қўйган экан сенга оллоҳим.
Сенинг жойинг аросатда. Кўнглинг бўлсин тўқ.

УЗГА ОДАМ

Тақсир, агар рухсат бўлса, бир саволим бор,
Умрим ўтиб илк мартаба сўз сўрашим бу.

ТАРОЗИБОН

Ҳа, тушундим. Дўзахдан ҳам бўлма умидвор,
Сенинг жойинг аросатда, тайин дедим-ку!

УЗГА ОДАМ

Тақсир, менинг энг сўнгги бир аризам шулки,—
Наҳот бекор кетаверса шунчалик тавоф!

ТАРОЗИБОН

Гапни чўзма, аросатга борасан, чунки
Сен на гуноҳ қилгансану, на зарра савоб.
Қани ким бор!

(Узга одам чиқади).

ЙИГИТ

(Узга одамга).

Хайр, биродар. Нима бўлди!

УЗГА ОДАМ

Аросатга.

ЙИГИТ

Худо сақласин!

ТАРОЗИБОН

(Йигитга)

Ҳой, йигитча, имиллама, кармисан баттар,
Чидаб келган бизнинг жонни худо ёқласин
Минг йилмикан тарозунинг бошида жойим,
Жаннат, дўзах тўлса-тўлар, тўлмас бу дўкон.
Марҳаматин дариг тутмай қодир худойим,
Одамзотни санамасдан яратган экан.
Кошки булар фариштага ўхшаса сал-пал,
Шулар келиб бу дунё ҳам бузилиб кетди.

(Ичкарига қараб)

Ҳой, югурдак, қара дейман, чилимга сув соли

ЙИГИТ

Амакижон, мен келувдим, навбатим етди.

ТАРОЗИБОН

Амакингни топиб бўпсан, жиндак сабр қил,
Бизларнинг ҳам жонимиз бор, биз ҳам

муъемиз.

Наинки сен, ишлайверсак бизларнинг ҳам бил —
Оғзимизга келиб қолар она сутимиз.

Сен қаёққа шошмоқдасан! Шунча йил кутдинг,—

Қора гўрда кўрагингни босганча захга.

Пайт келганда барчасини наҳот унутдинг!

Шошма, йигит, улгурасан ўша дўзахга.

ЙИГИТ

Балки жаннат кутмоқдадир...

ТАРОЗИБОН

Қайдан биласан! (ичкарига)

Ҳой, чилимни келтир дейман!

ЮГУРДАК ФАРИШТА

(Ичкаридан)

Ҳозир, хўжайин!

ТАРОЗИБОН

(Йигитга)

Сендайларга дўзах яхши, мулла бўласан.

ЙИГИТ

Агар ёрдам қилсангиз-ку жаннат ҳам тайин.

Анча-мунча савобим ҳам бордир, ўлдими!!

Қарасангиз бўлар эди тезроқ, амаки.

(Югурдак фаришта чилим келтиради.

Тарозибон чилимни пешлайди).

ТАРОЗИБОН

Шу ҳам ахир кайф бўлдими, чилим бўлдими,

Билмасман ҳеч, берганлари хасми, тамаки.

Бир озгина ҳордиқ олай (югурдак фариштага)

Ҳой сен болакай,

Ҳисоблаб кел менга бунинг қилмишларини.
Сал янглишсанг билиб қўйгин, ҳолинг бўлар вой.

(Бир дафтарча узатиб)

Шу дафтардан топажаксан бор ишларини.
Бугунги кун ҳисобидан ўн мингинчи бу.
Дафтарчада қалам билан белги қўйганман,
Бир озгина ором олай ҳориб бўлдим-ку.
Ростин айтсам, шу ишлардан чарчаб тўйганман.

(Йигитга)

Қани, ўтир, яқинроқ кел, сен ҳам ҳорибсан,
Омад келиб тушиб қолсанг беҳиштга шояд,
Бу оламга анча эрта келиб қолибсан!
Бокси не! Фалокатми ёки жиноят!

ЙИГИТ

Бир фалокат юз берганди, тошқин маҳали,
Қизалоқни сой сувидан қилгандим халос,

ТАРОЗИБОН

Шунақа де! Аммо, лекин етмас бу ҳали,
Баъзи ишлар бўладики тасодиф, холос.
Савоб деган нарса ахир тасодиф эмас,
Етмиш икки томирдан у оқиб келгуси,
Яхши одам яхшилигин англамай қолмас,
У виждонни бир вазифа дея билгуси. (/
Қайси кунни бир ношукур дўзахга кетди.
Мен ўзим ҳам бир мушт урдим ростин айтганда.
Қуриб кетган, суягига ёпишган эти,
Қалби тўла ҳасад экан ношукур банда.
Қанча-қанча бегуноҳнинг бошига етган,
Ҳатто бола-чақасига урмиш гуноҳи,
Ким билсин у дўзахга ҳам чап бериб кетган
Ҳа, болакай, кенг экан-да худо даргоҳи.

ЙИГИТ

Бизларнинг ҳам маҳаллада бор эди бир зот,
Уша қайга борган экан айтсангиз билиб.

ТАРОЗИБОН

Ким эди у! Текинхўрми, кофирми, шаддод!

ЙИГИТ

Салом берсанг чўнтагингни кетарди шилиб.
Кимдан зарра фойда чиқса ўша заҳоти,
Бориб ётиб олар эди остонасига.
Товламачи одам эди, ўтди ҳаёти,
Тавқи лаънат осилмасдан пешанасига.

ТАРОЗИБОН

Ким билади, унақалар кўп ахир, укам.
Ким ҳам ахир бундайларни йўлга солибди...
Қайси куни биттасини дўзахга ёзсам,
Гўринг куйгур нақ жаннатга ўтиб олибди.
Қайта олиб келишади, ёзиб юбордим,
У нокасни тикажакман дўзах қаърига.
Инобатга ўтар ахир менинг ҳам қаҳрим,
Одамлар у, чидайдиган булар барига.
Балки сен ҳам ўғридирсан, ё нокас суллоҳ,
Тургандирсан ноилождан бўйнингни буриб.
Балки олган сал барвақтроқ жонингни оллоҳ,
Гуноҳларни қилмагансан балки улгуриб.

(Югурдак фаришта ичкаридан чиқади,
кўлида гуноҳ-савоб дафтарчаси)

ЮГУРДАК

Мана, тақсир, олиб келдим текшириб кўринг!
Икки пайса етмас экан беҳиштга.

ЙИГИТ

Ҳайҳот!

ТАРОЗИБОН

Узингни бос, пешонангни минг жойга ургин —
Ўзгартирмас тақдирингни на оҳ, на фарёд.
Демак, сенинг гуноҳларинг ҳаддан зиёда,
Жаҳаннамга боражаксан начора, ахир.
Бўйнингни эг, тавба қилгин, боқий дунёда,
Бошқалардай бир бандасан,
Фарқинг йўқ тақир.

ЙИГИТ

Мен дўзахдан чўчимасман, устимдан қулма
Мен чидарман, аммо қайда ҳақиқат, имон!

ТАРОЗИБОН

Узингни бос, ҳой йигитча, шаккоклик қилма,
Худойимнинг қаҳри ёмон, ғазаби ёмон!

ЙИГИТ

Мен дўзахдан минг мартаба даҳшатли бўлган
Ҳодисалар ва кунларни кўрганман аввал.
Мен шайтондан минг мартаба ваҳшатли бўлган,
Олчоқларни кўриб, чидаб турганман аввал.
Лекин айтинг, қаёқда у олий ҳақиқат?
Кетаётиб фақат шуни билмоқ истайман.

ТАРОЗИБОН

Сендақанги ботирларни кўрганман, фақат —
Майли, сенинг жавобингни бермоққа шайман.

ЙИГИТ

Нечун энди фақат менинг!

ТАРОЗИБОН

Чунки бир замон
Сен қутқазган у қизалоқ менга хизматкор.

ЙИГИТ

Ё оллоҳим! Нечук энди у жаннатмакон
Хизмат қилиб юрар экан бу ерда бекор!

ТАРОЗИБОН

Сабаб шуким, у бегуноҳ қизча — фаришта,
Майлига у имон тилар сенга тангридан.
Хўш, сен уни қутқазибсан, қуллуқ бу ишга,
Лекин қисмат оғирроқ-ку бунинг баридан.
Сен жаннатий иш қилибсан, бунинг учун бас,
Дейлик бир зум қуллуқ билан қилайлик таъзим.
Лекин гуноҳ деган гап ҳам рўй-рост иш эмас,
Уни кўриб кўрмаслик ҳам гуноҳи азим.

ЙИГИТ

Менинг қандай гуноҳларим бор экан, қани,
Илтимосим, энг оғирин берсангиз айтиб.
Яна айтинг, гуноҳ ишни кўрган маҳали,
Бўлганмикан тилим тишлаб ўтирган пайтим!

ТАРОЗИБОН

Айлантирма гапни бунча, иккаламиз ҳам
Ўзимизни галварсликка солмайлик бекор.
Сени яхши танийман-ку, сен соҳиб қалам,
Сен шоирсан!

ЙИГИТ

Воллоҳи аъзам!

ТАРОЗИБОН

Шошмай тур, гап бор.
Сен шоирсан, сенга оллоҳ ёруғ нур берди,
Оташ берди, забон берди, ҳам улуғ юрак.
Тимсолингда бечоралар ўз дардин кўрди,
Бахтин кўрди, шодликларин кўрганлар бешак.
Боя сенга бир бандани айтиб бергандим:
Қора юрак, ҳасадгўй, ҳам манфур ва олчоқ.
Ўзгасини қизиқсиниб ўзинг айтгандинг:
Товламачи ва текинхўр, суллоҳ, ялинчоқ.
Танийсанми сен уларни! (Тепага қараб)
Ё қодир эгам,
Пардаи хоб орқасидан уларни кўрсат!

(Шу он иккита арвоҳ намоён бўлади)

ЙИГИТ

Ҳайҳот! Мени жаҳаннамда ёндиргин, бироқ —
Кўрсатмагин сен буларни, кўрсатма фақат!

ТАРОЗИБОН

Танидингми?

ЙИГИТ

Ҳа, танидим.

ТАРОЗИБОН

Айбингни энди,
Бир оз англаб олгандирсан, зуккосан, гапир.
Улар қанча бандаларнинг бошига етди.
Сен уларни кўриб, бир сўз дедингми ахир!!
Илоҳий дил берган эди сенга худойим,
Қулоқ сол деб, шўрликларнинг оҳи-воҳига.
Сен-чи, само шуъласини кўйладинг доим,
Шеърлар битдинг юлдузларга, гулга, оҳуга.

ЙИГИТ

Мен иқрорман.

ТАРОЗИБОН

Аммо энди фойдаси йўқ-ку.
Ўз умрини яшаб бўлган энди одамзот.
Ачинаман сенга, иним, инимсан, чунки —
Гар қанотинг бўлмаса-да, сен ҳам паризод.
Қодир эгам муҳибларин сийлаган маҳал
Шоирларни киритмишдир пари қавмига.
Фаришталар тил фарқламас, миллат ҳам азал,
Улар фақат қулоқ тутгай кўнгил майлига.

ЙИГИТ

Бу гапларни оширдингиз меъёридан сал,
Эшитганмиз бундақанги кинояларни.
Гуноҳимга иқрорман мен, тонмайман тугал,
Юзга солманг, лекин ҳар хил ривояларни.
Майли, дўзах тубларида куйиб кул бўлай.
Майли, қайноқ дарёларда оқсин суягим.
Кўзларимдан қонлар оқсин, зардобга тўлай,
Фақат бордир оллоҳимдан битта тилагим.

ТАРОЗИБОН

Сўйла, қани оташ тўла шу кўкрагингдан
Ҳақиқатнинг шуълалари чиқсин сўнги бор.

ЙИГИТ

Менга бир жой кўрсатингки, дўзах қаъридан —
Токи ўша арвоҳларни кўрмайин зинҳор!

ТАРОЗИБОН

Сўхбатимиз маҳсулидир бундайин талаб,
Оғир талаб, ростин айтсам бундақа жой йўқ.
Билмакдаман, кўкрагингда исёнкор бир қалб,
Мен ўзим ҳам сендай эдим, ҳозир-чи, махлўқ...
Бор, сен ҳозир, аросатнинг даштини айлан,
Майли, жаннат дарвозасин қошига боргил.
Икки пайса савобни сен топишга шайлан,
Майли йиғла, илтимос қил, майли ёлборгил.

ЙИГИТ

Ёлбормасман, йиғламасман, бу қандайин гап,
Бошқалардан савоб олсам гуноҳим учун.

Майли кетай дўзах сари ҳеч тортмасдан тап,
Мангу азоб чекмоққа ҳам етади кучим.

ТАРОЗИБОН

Кўп қайсарлик қилма, иним, бу азоб боқий,
Фоний дунё азоби ҳам сенга етарли.

ЙИГИТ

Менга яна нечун керак ўзгалар оҳи,
Қарғиш ўзи бор экан-ку, анча айтарли.

ТАРОЗИБОН

Ҳар кимдан ҳам сўрамассан, албатта, савоб,
Сен деб ким ҳам роҳатидан кечар, укажон.
Сен отангни ва онангни кўрарсан шу тоб.

ЙИГИТ

Мен уларни кўраманми!!

ТАРОЗИБОН

Мен айтсам ишон!

ЙИГИТ

Оҳ, фалакнинг юлдузлари, чақнанг тобора!
Фаришталар, бахтлимассиз мен каби алҳол.
Мен дўзахда ёнай, майли, лекин бир бора
Мен уларни кўражакман, бу нечук висол!!

ТАРОЗИБОН

Ҳа, кўрасан, лекин фақат унутма, асло,
Аҳволингни баён қилгин фарзандларга хос.
Зора улар илтижосин тинглаб таоло,
Жаннат йўли сен учун ҳам кўрсатса рўй-рост.

ЙИГИТ

Раҳмат сенга, холис ҳилқат, олийҳиммат зот,
Сендайларни яратибди — танрига шукур.
Менинг учун бу йўруғнинг олий мукофот,
Ота-онам висолини кўрайин бир қур.
Лекин билгил, мен уларга арз этиб бешак,
Савоб сўраб йиғламасман, кечирсин худо.
Ўзларига етмас балки, менга васл керак.
Балки қайта кўришмасмиз, хайр, алвидо!
Менга висол керак фақат.

(Йигит чиқиб кетади)

ТАРОЗИБОН

Ҳой, яна ким бор!

II КҮРИНИШ

(Аросат дашти)

ЙИГИТ

(Кенг ялангликда ёлғиз ўзи)

Умрим ўтди сарсонликда, саргардонликда.
Яхши-ёмон замонларни кўриб келдим мен.
Баъзан маъно топа олдим чин инсонликда,
Баъзан эса уни ерга уриб келдим мен.
Мана ўша тарозибон, ў-ку фаришта,
Инсонлардан кўра юксак туражак-ку у.
У зотга ҳам қийин экан бундақа ишда.
Кўзларида алланечук норизо туйғу,
Қийин ахир уларга ҳам, қалблари бордир,
Қийин ахир уларга ҳам — бордир кўзлари.
Фақатгина фармон берар оллоҳи қодир,
Лекин қалбни англамайди қизлар сингарни.
Энди қайга борсам экан бу дашт, саҳрода,
Қайга бориб, падаримни кимдан сўрасам!
Билолмасман, ким дўзахда, ким арш-аълода...

(Йигитнинг рўпарасидан бир чол чиқади)

ЧОЛ

Ҳа, йўл бўлсин мулла йигит!

ЙИГИТ

Воллоҳи аъзам!

ЧОЛ

Кимсан, ўғлим! Йўлинг қайга, имонинг бутми!
Қадамингдан подшоларнинг ҳиди келади!
Лекин энди ҳаммага бир тангрининг ҳукми,
Ким жаннати, ким дўзахи — ўзи билади.

ЙИГИТ

Ота, йўқлик саҳросида йўлчиман танҳо,
Дўзахиман, худойимнинг ҳукмига кўра.
Марҳаматин дариф тутмай оллоҳим аммо
Висол учун рухсат берди

ЧОЛ

Эришсанг зора.

Ким билан сен учрашмоқчи бўлгандинг, ўғлон!
Гар мен билан бўлса мана, гапир, тинглайин.

Агар қарзинг қолган бўлса — айтгин шу замон,
Ақча эмас, дуо билан майли тўлайин.

ЙИГИТ

Ҳеч кимсада қарзим ҳам йўқ, олди-бердим ҳам,
Гарчанд мени таламаган нокас қолмаган.
Ақча учун икки дунё чекмасман алам,
Зотан, унинг ўзи менда сира бўлмаган.

ЧОЛ

Ҳойнаҳой, сен бирор қизни кўрмоқчидирсан,
Қасам ичган бўлсанг керак икки дунёга!

ЙИГИТ

Оҳ, отажон, қанийди мен севилган бўлсам,
У қиз мени танимагай на ер, самода.

ЧОЛ

Унда кимни кўрмоқчисан!

ЙИГИТ

Ота-онамни,
Энди сўнг бор руҳларига бошимни эгсам,

ЧОЛ

Бузрукворинг ким эдилар!

ЙИГИТ

Эл чеккан ғамни,
Даф этувчи бир зот эди, табибдир отам.

ЧОЛ

Шунақа де!! Отанг билан иккаламизнинг
Вазифамиз ўхшаш экан.

ЙИГИТ

Сиз кимсиз!

ЧОЛ

Гўрков!
Шундоқ, гўрков, сенга айтсам ҳар биттангизни
Бу ёқларга олиб келган икковмиз, икков.
У ўлдирган, мен бўлсам-чи, ўзинг биласан
Ер остига жо қилганман отанг гуноҳин.

Кўп масхара қилишарди бизларни билсанг,
Оҳ, тириклар қайдан билсин гўрковлар оҳин.
Менга, мана, жаннат ато қилди худойим,
Ҳолбуки мен одамларни гўрга тикардим.
Гап шундаки, яхшиларни кўмганда доим
Туни билан ухлаёлмай йиғлаб чиқардим.
Яхшилари бор, албатта, табибларнинг ҳам,
Ана, бири ҳамроҳ бўлиб юрибди менга.
Тузук одам, ҳа, чиндан ҳам жаннати одам,
Ана, ўзи келаётир, танитай сенга.

(Ота яқинлашади. Даставвал у йигитни —
ўғлини пайқамайди).

ОТА

(Гўрков чолга)

Хўш оғайни, йўлни энди жаннатга бошла!

(Ўғлига кўзи тушиб)

Манови ким! Тушимми, ўнг!

ЙИГИТ

Ота, отажон!

О, оллоҳим, бошимизга осмонни ташла,
Қайтдими-а, қайтмас дея ном олган замон!

ОТА

(Ўғли билан кўришади). (Гўрков чолга)

Менинг пушти камарим бу суюкли ўғлим,
Нуридийдам васли учун тангрига шукур.

ЧОЛ

Ҳасратлашиб олинг майли, мен кутай бир зум.
Кампирни ҳам кўрсайдингиз, бобойи тушкур.
Мен бефарзанд бир одамман...

ЙИГИТ

(Гўрковга)

Раҳмат сизга, чол,
Ёр бўлғуси сизга шояд абадий роҳат.

ЧОЛ

(Йигитга).

Тангри сенга йўлдош бўлсин,

майли яхши қсЯ.

Ҳамроҳимни хафа қилиб қўймагин фақат.

(Гўрков чол узоқлашади).

ЙИГИТ

(Бир неча дақиқадан сўнг).

Мендан рози кетгандирсиз ҳойнаҳой, дада,

Кимга фурсат берибди бу югурик олам.

Баъзан имкон тополмадим ростин айтганда,

Мўъжазроқ бир тош қўйгандим қабрингизга ҳам.

ОТА

Марҳумларнинг ҳурматини бажо этмоқлик

Тирикларга ибрат учун топилган бир йўл.

Мурдаларга нима керак! Фақат кафанлик,

Уғлим, сендан мен розиман, розиман буткул.

Юрагингда асрадинг сен ота ҳурматин,

Мармартош ҳам қўйдинг менинг тепамга,

бирок —

Ким муносиб фарзанд бўлса, падар шавкати
Фиръавнининг эҳромидан бўлар баландроқ.

Бир қария ётар эди менинг ёнимда,

Уғли унинг тепасига қўйди улкан тош.

Бирок бир кун иблис кирди ўғил қонига,

Уғил бир кун таъмасини айлаб қўйди фош:

Қабртошда ўзин исми ёзилмай қолмиш,

Сангтарошни олиб келди бир кун у нокас

Ва ўз исмин ўйдирди ҳам, бу савоб эмиш,

Йўқ, бу савоб аталмагай, манманлик, холос.

Қабристондан ўтиб қолган бирорта кимса,

Ҳашаматли мармар тошни кўриб қолган он —

О, бу тошни қўйган фалон азамат деса...

Ота эмас, ўз обрўсин билган у инсон.

Кўряпсанми, инсон зоти ўлимни ҳатто —

Манманлиги учун рўй-рост ишлатмоқ бўлар.

Оқибати нима кечди! Етдию фано —

Ҳаммаси ҳам йўқлик сари айлади сафар.

Мендан аввал шўрлик онанг ўтди оламдан,

Мана бугун кўрибсанки ҳаммамиз фоний.

Бирор хабар борми, билмам, шўрлик онангдан.

ЙИГИТ

Сизни кўриб туришим шу — келганим они.
Тарозибон қошигача юрдик неча йил,
Унинг ҳисоб-китобидан сал аввал ўтдик.

ОТА

Энди жаннат қучоғига борармиз, ўғил!

ЙИГИТ

Йўқ, дада, мен дўзахиман.

ОТА

Нимага! Нечук!

ЙИГИТ

Кўйинг, бу ҳол янгиликмас мен учун, дада,
Олиб қўйган кўринади жойимни биров.
Бу дунё ҳам олғирларга боқар экан-да.

ОТА

Кўйгин, болам, ҳазил қилма, қисмат беаёв!

ЙИГИТ

Бундан ортиқ қисмат бўлмас ахир, дадажон,
Жазо учун жой бормикан дўзахдан ортиқ!
Энди менга барибирдир ер билан осмон,
Дўзах экан хизматимга ёзилган тортиқ.

ОТА

Не қилайин, айбламасман оллоҳ даргоҳин
Гарчанд сенинг қисматингдан чекмоқдаман оҳ,
Бор эканда мен билмаган сғир гуноҳинг.
Ўғлим, ахир пок эдинг-ку, нур каби, эвоҳ!
Сендан рози юрар эди каттаю кичик,
Гоҳо келиб розилигин менга айтарди.
Нечун энди дўзахисан! Нимага! Нечук!
Қайси нокас гуноҳини сенга ағдарди!

ЙИГИТ

Ҳа, дадажон, ҳамма гап ҳам ана ўшанда.

ОТА

Наҳот биров гуноҳлари сенга ёзилмиш!

ЙИГИТ

Ҳа, дадажон, ўзгаларнинг гуноҳи менда,
Нокасларнинг гуноҳлари менга ёзилмиш.

ОТА

Нима учун! Жойидами эс-ҳушинг, ўғлим,
Чалкаштириб қўймоқдасан ҳар хил гапларни.
Нокасларнинг гуноҳига жавоб берар ким?
Дейлик, биров зино қилса — сенга хатларми!
Тушунмадим мен сира ҳам.

ЙИГИТ

Эшитинг, дада.
Сиз жавобгар бўлгандингиз беморларга.

ОТА

Рост.

ЙИГИТ

Сиз қанчалар қайғургансиз улар ўлганда
Соғайганда бўлардингиз хурсанд беқиёс.
Вазифамга кўра мен ҳам табиброқ эдим,
Инсонларнинг руҳларига эдим жавобгар.
Руҳи мажруҳ нокасларни кўрсам не қилдим!
Ўз тинчимни ўйлаб нари қочганман баттар.
Улар эса бамисоли қутурган итдай
Руҳимизга солар эди ғулу, қатағон.
Ожизларни талар эди бижғиган битдай,
Бир пул бўлиб қолар эди номус, ор, виждон.
Ожиз қолган бечоралар айланиб боши
Сиздан дори сўрар экан энди ўйласам.
Барисига мен кабилар айбдордир рости.
Мен жазога муносибман, ўйлаб қарасам.
Аммо, афсус, энди қайта ўтмас одамзод.
Ўз умрини яшаб бўлди, йўқдир фойдаси.

ОТА

Ўйлантириб қўйдинг мени, бу қандай бедод!!
Ахир ҳар бир ҳукм жорийнинг бор қондаси.
Сен ўз қўлинг етгунича иш қилар эдинг,
Бошқасига қолар эдинг ахир ноилож.

Сен ўзинг ҳам бошқалардан ғам кўрар эдинг
Йўқ эди-ку ўғлим сенда салтанат ва тожи
Наҳот энди ҳаммасига сен жавоб берсанг
Ахир ўзинг покдомонми — шунинг ўзи бас.
Игволарга балогардон бўлардинг билсанг,
Наҳот ўша савобларинг бўлибди абас.
Абдуллатиф гуноҳи ҳам сендадир балки
Кечир мени парвардигор, ўзингсан ҳакам.

ЙИГИТ

Дада, худо бошқармаган ҳеч қачон халқни
Ихтиёрин берган эди лекин чинакам.
Кимларнидир йўлдан урган ҳазрати шайтон,
Кимларнидир бандам деган тангри таоло.
Шайтон гапин муридлари бажарган обдон,
Худо йўлин бандалари унутган аммо,
Ҳамма бало ана шунда, қодири ғаффор
Ўша нўноқ бандаларни кечирмас ҳеч бир.
Парво қилманг, дадажоним, баҳона бисёр,
Қисматдир бу, қабрда ҳам тузалмас букур.

ОТА

Хўш, бу ёғи не кечади!

ЙИГИТ

Дўзах, надомат,
Лекин сира андуҳ чекманг мен учун дада.
Қийноқларни кўп кўрганман аввал ҳам, фақат
Алам қилар икки пайса стмай қолганда.

ОТА

Етим қолдим ёшлигимда мен ҳам отамдан,
Одамларнинг эшигида санқидим итдай
Ҳатто дўзах ёнар эди мен чеккан ғамдан.
Лекин шайтон йўриғига юрмадим қитдай.
Урушларда бўлдим қанча, ўлмаган жоним,
Пешонамга ёзган экан фарзанд, оила.
Сизларни деб бутун умр оқарди қоним
Фоний умрим яшаб ўтдим ташвишлар ила.
Имонимни бутун қилиб оллоҳ серкарам
Менга жаннат дарвозасин кўрсатди, шукур,
Оҳ учма-уч келган экан савобларим ҳам,
Лекин сенга икки пайса бераман.

ЙИГИТ

Ҳеч бир.

**Етти қават ер қаърига тиқса ҳам тангри
Мен дадамни жаннатдан ҳеч қилмасман жудо.
Кечир мени, дадажоним, боис сафарим
Васлинг учун келган эдим, хайр, алвидо!**

ОТА

Йўқ, йўқ, тўхта!

ЙИГИТ

**Хайр, отажон, уринманг бекор,
Сизни йўлдан қолдирмайин, гарчи кетгум йўқ.
Бу айрилиқ мангуликдир, оҳ на чора бор,
Тангри ҳукми ҳар нарсадан олий ва буюк...**

(Йигит узоқлашади).

П а р д а

III КҮРИНИШ

(Жаннат қасри атрофида турли фаришталар).

ФАРИШТАЛАР ТИЛОВАТИ

Парвардигор шафқатни

Ихтиёр этди.

Ун саккиз минг оламни

Йўқдан бор этди.

Бандасига билдириб

Кўнгилларини.

Тайин этди пайғамбар —

Расулларини.

Ҳазрат Одам шу тахлит

Фасона бўлди.

Малойиклар Одамга

Парвона бўлди.

Тўлсин боқий фароғат

Ушбу хонага.

Раҳмат нури даставвал

Мушфиқ онага.

(Она баланд тахтда).

ОНА

Бир даҳшатни сезаётир юрагим тайин,

Безовтаман, безовтаман анчадан бўён,

Гарчанд жаннат оромига ноил бўлмайин,

Нимагадир юрагимда ғашлик ҳукмрон.

Тавба, нечук ҳасрат экан менинг ҳасратим,

Она зоти икки дунё наҳот тинчимас.

Тўғилгандан то сўнгги дам фарзанд қисмати

Оналарнинг қисматига бўлганми пайваст...

Нури дийдам қайда экан! Ким ҳам биларди...

Ҳа оллонинг даргоҳи кенг, шаҳри ҳам катта,

Имкон борми! Уни қандай кўриб бўларди!

Уйда бўлса, келар эди ўзи, албатта.

Дайди бўлиб ўсмаганди ўғлим, ҳар қалай,

Куттирмасди, узоқ қолса мактуб ёзарди.

Бу ерда-чи, кўришмоқ йўқ, афсус, на қилай,

Бу ерда йўқ биров билан бировнинг дарди.

(Ҳур қиз югуриб киради)

ҲУР ҚИЗ

Қутулмадим, қутулмадим шулардан эвоҳ,

Ҳар қаерда бир гўр экан бу йигит зоти.

ФАРИШТА

Илакишиб қолдими ё бирорта арвоҳ,
Фақат, фақат нолиб ўтган бунинг ҳаёти.

ҲУР ҚИЗ

Нолимайми! Ҳур кетсам-да боқмасдан, мана,
Маҳрамликка келтирдилар, жаннат беҳуда.
Сабаб нима! Сабаб — феълнинг енгил дерлар, ҳа,
Ҳақиқатни тополмасдан куйганман жуда.

ОНА

Не гап, қизим! Безовтасан, нима гап ўзи!

ҲУР ҚИЗ

Йўқ, йўқ, бекам, афв этингиз, шунчаки бир гап,
Ногаҳонда тушди менга номаҳрам кўзи.
Бу ерда ҳам бор шекилли бир хотинталаб.
Остонада ўлтирибди меровланиб у.
Гап сўрасанг алланечук дудуқланади.
Танир эдим сизни дейди, шундай дейди-ю,
Тупугини ичга ютиб ҳам сўқланади.

ОНА

Балки бирор танишингдир, балки бир Мажнун,
Балки менинг ўғлим каби куйган бир йигит!

ҲУР ҚИЗ

Танимасман, кўрганмасман, ёт у мен учун,
Балки бирор дўзахидир, шилқим, бесубут.

ОНА

Ким экан у! Бу қасрда қандоқ иши бор!
Номаҳрамлар нечун бўён қилибди журъат!
Ҳар хил девлар кезар бунда, қўлида чўқмор,
Лекин қадам босмас эди бандаси фақат.
Балки бирор ўткинчидир, балки, эҳтимол...
Шундақалар бўларди-ку у дунёда ҳам.
Элимизда яхши одат бор эди, алҳол,
Мусофирдан аҳвол сўраш савоб чинакам.
Чақирингиз!

ҲУР ҚИЗ

Бекам, ахир мумкинмас сира,
Эркак зоти бу қасрга қадам босмагай!

ОНА

Мен — инсонман! Агар инсон бўлса бокира,
Иблисларнинг қутқусига қулоқ осмагай!
Тагин шуни унутмангки, унвоним — Она!
Юрагимда не кечишин билолмассиз сиз.
Сиз-ку ахир эрта-ю кеч менга парвона,
Буйруғимдан ўзга бир иш қилолмассиз сиз!

ҲУР ҚИЗ

Йўқ, бекачим, бу шунчаки юзаки хизмат,
Аслида биз интизомга посбонмиз атай.

ОНА

Шунақами! Кўп ғалати экна-ку жаннат,
Посбонбоши келганида бу сирни айтай.

ҲУР ҚИЗ

Йўқ, бекачим... мен шунчаки чалғидим гапдан,
Истасангиз кирақолсин... майлига... маъқул.
Лекин фақат гап тегади.

ОНА

Кимнинг тарафдан!

У ниқобда кирсин, майли. Хоҳишимдир шу!
(Ҳур қиз чиқади).

Не қилардим! Ҳар қайда ҳам нуқтаи низом,
Жаннатнинг ҳам бор шекилли ўз йўсинлари.
Уғлим нолиб айтганидай, пойлайди мудом
Маҳаллада чойхоначи кўса сингари.

(Ҳур қиз йигитни ниқобланган ҳолда олиб
киради).

ҲУР ҚИЗ

(Йигитга)

Ниқобингни оча кўрма, йўқса бу зотнинг
Куйиб кетар савоб билан топган дунёси.

(Чиқиб кетади).

ЙИГИТ

Оҳ, у қандай зот эканки, ўртар саботни,
Ниқобдан ҳам ўтаётир унинг зиёси.

ФАРИШТА

У — онадир, бандаларнинг ибтидосидир,
Унга ҳурмат жойиз эрур икки оламда.

Унинг меҳри самовотнинг илк садосидир.
Шу боисдан ғалат ҳислар қўзғар одамда.
(Фаришталар тиловати такрорланади).

ЙИГИТ

(Тиз чўкиб).

Рухсат айланг, о, буюк зот, тиз чўкай сизга,
Ҳар хил чучмал тавозедан йироқман гарчанд.
Ногаҳонда кириб қолдим ҳузурингизга,
Лекин она экансизки, мен сизга фарзанд.

ОНА

Етар, етар, тур ўрнингдан, олижаноб зот,
Балки кекса мураббийсан, падарсан буюк.

ЙИГИТ

Ким эсак ҳам барчамизга бергансиз ҳаёт,
Онаси бор ҳар қандайин зотнинг ҳар нечук.

ОНА

Ҳа, барчасин тушунаман, онаман, тўғри,
Лекин бунга англамади одамзод тугал.
Она ўғлин ардоқлар, у бўлса ҳам ўғри.
Лекин фарзанд она қалбин уқмас ҳар маҳал.
Ер юзида жанглар кечди қаттиқ, қатағон,
Оналарнинг дийдасидан оқди қонли ёш.
Унутмангки, мойил бўлса жангларга ўғлон
Она қалби шу қадарли тортади ёввош.

ЙИГИТ

Номукаммал эди замин шу сабабдан ҳам,
Неча-неча зотлар унда ахтаришди йўл.
Лекин ажиб тароватли эди у олам,
Жуда қийин тирикликдан узмоқлик кўнгул.

ОНА

Шундоқ гаплар айтар эди ўғлим ҳам доим,
Эсимдадир, сўнги нафас топширардим жон,—
У деб эди: «— Яратибди бизни худойим,
Начораки, унинг ўзи қилади пайҳон.
Сабр қилинг,— дер эди у,— бўлинг мардона».
Ажиб қувват олган эдим таскин сўзидан.
Сабр қилинг, дер эдию, лекин ҳуфёна,
Ўқрик ва ёш тирқиқарди унинг кўзидан.

ЙИГИТ

(четга)

Во ажабо, онамни ҳам худди шу тахлит —
Сўзлар билан кузатгандим боқий дунёга.

ОНА

У ҳаётни севар эди босиқ ва собит,
У топиниб яшар эди нурга, зиёга.
Фоний дунё азобларин у татиб кўрди,
Иғволардан тилка бўлди гоҳида дили.
Қайда ҳасад уруғ қўйса, билингни, дерди,
Уша жойда баланд бўлгай иғво ҳосили.
Ёлғиз эди дунёда у лекин чинакам,
Ёлғизлатиб қўйган эди ҳаёт бешафқат.
Дерди мудом: «Бу дунёнинг доим бири кам,
Орзу билан яшаб ўтар одамзод фақат».

ЙИГИТ

(сергакланиб)

Ким эди у!

ОНА

Ким бўларди бундақанги зот!
Ё бир дарвеш, ё бир олим, ё шоир ахир.
Шоир эди менинг болам, соҳибни ижод,
Қисматини ўйлаб тун-кун ўртанар бағир.

ЙИГИТ

(четга)

Қодир эгам, сўнгни бора сабот бер ўзинг,
Дариг тутма бардошингни мендан баногоҳ.
Чора қайда? Сўнгни дафъа ниқобда юзим
Волидамга дуч келишни ўйлабмидим, оҳ,
Чора қайда!

ОНА

...Ғалат гаплар айтарди гоҳо,
Эсимда бор, эркалиниб деганди бир гал:
«Ҳар бир зотга ёдгорлик бор, мен бўлсам аммо
Қўяр эдим «Яхши Одам» номли бир ҳайкал.
Сабаб шулким, яхши одам азиздир, ноёб,
Сайёралар тўпи ичра қуёш мисоли.

ЙИГИТ

(четга).

Оҳ, онамнинг ҳузурнда турибман шу тоб,
Ёзмишимда шундоқ экан унинг висоли.
Аҳволимни баён этсам кул бўлар кўйиб,
Бекор бўлиб кетажакдир топган жаннати.
Дийдорига боқолмадим бир бора тўйиб,
Ўзини ҳам ўртаётир ҳижрон кулфати.

(Онага).

Бовар этинг сўзларимга, она, онажон,
Жаннат руҳин туймоқдаман суҳбатингизда.
Гар қонда кўтарса-ю, изи этса осмон
Бўлар эдим алал-абад хизматингизда.

ОНА

Кимсан ўзи! Қандай зотсан! Аён эт, ёраб,
Илтижойинг юрак-бағрим юборди эзиб.
Сўзинг тинглаб ва шикаста бастингга қараб
Она қалбим ниманидир келмоқда сезиб.
Ким билади, сен сингари ўғлим ҳам бу кун
Қайлардадир кезиб юрар овора, сарсон.
Жаннатдами, дўзахда у — мубҳам мен учун,
Лекин мени она дединг, демак — фарзандсан.

ЙИГИТ

Она дедим, чунки ахир онасиз, она!
Сиз ҳам ахир оналикдан тона билмассиз.
Мени болам деяверинг дилдан, росмана,
Гарчанд фарзанд дийдорига қона билмассиз.

ОНА

Нетай, ночор аҳволингни турибман кўриб,
Нетай, бунда турли найранг ўйлаб топарлар.
Ўзларининг руҳсорларин очиқ қолдириб,
Сендайларнинг юзларига ниқоб ёпарлар.
Ким эканинг ноаёнди менга бу фурсат,
Билмасман ҳеч — мақсадинг не! Муродинг

нима!

Олағовур ичра ҳозир дўзаху жаннат,
Кимлигингни истасанг — де, истама — дема.

ЙИГИТ

Мен ўткинчи бир кимсаман, муҳаббат боис
Ногоҳ тўхтаб ўтган эдим остонангизда.
Мени хуш кўрган, аммо лекин ҳур кетган бир қиз
Хизмат қилиб юрар экан кошонангизда.
Севар эдим мен бу қизни қизгин дил билан.
Барбод этган ниятимни лекин сарҳадлар.
Мендан аввал дўстим унга ошuftа бўлган,
Кўришмадим, ёздим фақат турфа хил хатлар.

ОНА

Ҳа, Ҳур қизнинг у дунёси қорадир бутун,
У қисматга бўй бермаган, қисмат бунга ёв.
Бегонадан ҳуфъя совға олгани учун
Бўғиб кетган буни бир кун бўлажак кўёв.
Ҳа, ҳар кимнинг ўз дарди бор, мен бўлсам мана,
Кимни кўрсам фарзандим деб хаёл қиламан.
Маъзур тутгин каловлансам, мен ахир она,
Жаннатда ҳам болам дея сочим юламан.

ЙИГИТ

На чора бор! Оналарнинг йўриғи шундоқ,
Мана, менда икки пайса етмас жаннатга.
Аҳволимни деёлмадим онамга бироқ,
Савоб керак ўзига ҳам ахир, албатта!

ОНА

Онанг билан кўришдингми!

ЙИГИТ

Жаннатда онам,
Лойиқ қаср ато этмиш парвардигорим.
Менинг учун тирикликда у чеккан алам
Етиб ортар, шу боисдан йўқ зўру зорим.

ОНА

Савоб керак барчага ҳам ҳалол, бефириб,
Мана, менинг савобларим учма-уч экан.
Лекин уни кўрсайдим гар, савобим бериб
Дўзахга ҳам кетар эдим, кечирсин эгам.

ЙИГИТ

Ҳамма гап ҳам ана шунда, олло серкарам

Қўш яратмиш чора ила бечора сўзин.
Офтобсиз-ку маҳв бўларди зулматда одам,
Аммо тика олмасди ҳам офтобга кўзин.
Мен отамни кўриб қайтдим, отам хайрият
Ноил бўлмиш фароғатли жаннат васлига.
Ҳосил бўлди, иншоолло, дилдаги ният:
Мен уларни кўрмоқчийдим — кўрдим аслида.
Бошим оққан томон энди кетарман гирён,
Мен сингари чорасизлар изғиб юрибди.
Говур ичра тўнтарилиб ётибди жаҳон,
Биздайларни эса дўзах кутиб турибди.

ОНА

Қандоқ мадад берсам сенга! Ушбу маъвода
Кўз ёшидан бўлак ишга етмайди кучим.

ЙИГИТ

Йўқ, онажон, алам чекманг, нурли дунёда
Яшанг, майли, дуо билан барчамиз учун
(Хур қиз киради)

ҲУР ҚИЗ

(Йигитга).

Бўлди энди, тарк этингиз ушбу қасрни,
Посбонбоши келиб қолар, кун оғаётир.

ЙИГИТ

(Четга).

Абадиян олиб кетгум, оҳ, ушбу сирни,
Юрагимга ҳеч ёришмас тун оғаётир.

(Онага).

Сизнинг билан видолашмоқ оғир нақадар,
Биздайларни кўп кўрган гар бу кўҳна дайр.
Энди сизга сўнгги сўзни айтай мухтасар:
Қуллуқ сизга, онажоним, алвидо, хайр!

ОНА

Тўхта, тўхта! Менда ҳам бор сўнгги илтижо,
Ниқобингни бир зум олгин, эй, яхши одам!

ЙИГИТ

Йўқ, онажон, йўқ, онажон, мумкинмас асло,
Оналарнинг ҳаққи эрур роҳатбахш олам.

ОНА

Не ҳам дердим, нотанишсан сен менга зеро,
Одамларни ўхшаш қилиб қўяркан замон.

(Хур қизга)

Кузатингиз ушбу зотни.

(Йигитга).

Энди алвидо!

ЙИГИТ

Алвидо, эй меҳрибоним, хуш қол, Онажон!
(Хур қиз йигитни кузатиб чиқади).

ОНА

Маҳбус каби туравериб ушбу қасрда
Балки фаҳмим ўтмаслашган, толиққан руҳим.
Ким бўлди бу ажиб одам! Ким у аслида!
Шунчаки бир ўткинчимми! Ким бўлди у! Ким!
Нимагадир танитмади ўзин, ҳар қалай,
Юрагида дарди тўла, аламзада зот.
Мурожаат қилди менга она деб атай,
Ёнган дилим қайта бошдан ўртади, ҳайҳот!

(Хур қиз киради).

ОНА

(Хур қизга)

Кузатдингми!

ҲУР ҚИЗ

Ҳа, кузатдим, эсин қўйган еб,
Тушунмадим, муроди не! Қанақа дарди!
Иккинчи бор видолашдим онам билан деб,
Катта йўлда дабдурустдан йиғлаб юборди.

ОНА

Нима! Нима! Чақир уни, қайтаринг зинҳор,
Оҳ, жаннатинг поймол ўлсин, бошимга етди!

ҲУР ҚИЗ

Фурсат ўтди, энди уни ахтармоқ бекор,
У улкан бир издиҳомга қўшилиб кетди.
(Она ҳушидан кетади)

ФАРИШТА

(Хур қизга)

Нима қилиб қўйдинг ахир, ҳой иблис қизи,

**Бечоранинг жаннатини қилдинг-ку абас.
Бежиз сени енгилтак деб айтмаган ўзи,
Йўқса ҳозир сирни очмоқ шартмиди, нокас!**

(Зулмат чўкади)

П а р д а

IV КҮРИНИШ

(Дўзах дарвозаси олдидаги улкан хандақ.
Успирин ва Қария пачакилашиб турган бир ҳолат).

УСПИРИН

Талантлиман!

ҚАРИЯ

Талантлisan!

УСПИРИН

Такрорла тағин!

ҚАРИЯ

Куни бўйи такрорладим етмасми, бўтам,
Елвораман, бир оз тинч қўй, шафқат айлагин.
Худодан кўрк, чол кишини қийнама кўпам.

УСПИРИН

Биласан-ку, азалийдир бизнинг бу жанжал,
Бир томондан вакил сенсан, бир томондан мен.
Ҳозир сени бўғажакман, чунки менда гал,
Навбат етгач, ҳунарингни кўрсатгайсан сен.
Талантлиман!

ҚАРИЯ

Талантлisan!

(Успирин Қарияни бўға бошлайди)

Қўйвор, ҳой, кофир!

Аҳли инсоф, ёрдам беринг!

УСПИРИН

Бақир, ҳа, бақир!

Кўрамиз, хўш, қани кимнинг таланти баланд,
(Қария бақира бошлайди. Йигит кириб келади).

ЙИГИТ

Кимдир бунда Исрофилнинг суридан ортиқ
Қиёматни қойим қилиб додлаётган зот!

(Уларни ажратиб, ўспиринга)

Ҳой, инсофинг берми ўзи, бу нима қилиқ,
Бобонг тенги бир чолни-я! Қўйвор, ҳой, шаддод!

УСПИРИН

(Йигитга)

Дўзахда ҳам тарбиячи пайдо бўлдимиз!
Воизмисан нима бало, тавбангдан кетай!

ҚАРИЯ

(Йигитга)

Кўриб сен ҳам атворига кўнглинг тўлдими,
Лекин навбат буникидир, чидайман, нетай.

ЙИГИТ

Ҳеч нимани тушунмадим.

ҚАРИЯ

Ҳа, сенинг демак
Соҳанг бошқа ё дунёдан ғофилсан буткул,
Тараққиёт тимсолидир бизларнинг юрак,
Неча минг йил тортишамиз мен зўр деб нуқул.

ЙИГИТ

Йиғштириб қўйсангиз-чи, бу ишларни сиз,
Чол кишисиз, ярашмайди сизга бу савдо.

ҚАРИЯ

Иложи йўқ, навбат билан тортишамиз биз,
Тангри бизга шул жазони кўрибди раво.
Кимдир айтиб кетган экан: ҳасад деган дард
Энг аввало ўз эгасин кемиргай деб. Рост!
Менга сира кун бермайди мана бу номард,
Ёш бошига классикман дейди-я паққос.
Ҳозир бунинг навбатийди, мени у бўғди. !

ЙИГИТ

Сизнинг навбат келганида не қиласиз, хўш!

ҚАРИЯ

Не қилардим, оғзи бурун аралаш тўғри
Булғалайман ва ҳоказо, кўнглим жуда бўш.

ЙИГИТ

Ё алҳазар! Шунча хорми инсон деган ном!!

ҚАРИЯ

(Ўспиринга)

Ҳой, юр дейман, тарихни бу тушунмас экан,
Юр, четроқда ишимизда этайлик давом.
Билиб қўйгин, ҳозир менинг навбатим етган!
(Улар чекинадилар)

ЙИГИТ

Инсон зоти, сенинг недан каминг бор эди!
Сенга тангри берганди-ку тафаккур, имон.

Замин, ҳаво — бари сенда барқарор эди,
Нечун дилдан инсоф ҳиссин айладинг гумдон!
Ахир сен ит эмасдинг-ку, беланиб лойга
Бир-бирингни ғажисанг то суяк талашиб.
Самимият қайда эди, тафаккур қайда.
Луғатингда гар бу сўзлар ётди қалашиб.
Ҳасад, иғво қайдан кирди шўрлик калланга,
Қайдан сени чулғаб олди худбинлик, куфр.
Нечоғлик сен ширин эдинг гўдак паллангда
Ва нечоғлик балчиқ ичра кечирдинг умр.
Майли кўкда камайса ҳам бирорта юлдуз
Ерда битта яхши одам кўпайса дердим.
Инсон учун асли кураш экан-ку жоиз,
Ҳа, дўзахи эканман мен, ўзимдан кўрдим.
(Кимса ҳовлиқиб келади)

КИМСА

Қутқаз мени, ўн беш минут гапимни тингла,
Йўқса ҳозир келиб қолар менинг кушандам.

ЙИГИТ

Оҳ, бечора, ҳовлиқмагин, ўзингни ўнгла.
Шўрпешана бир кимсасан билсам-билмасам.

КИМСА

Бир зўравон мени сира ҳолимга қўймас,
Топширганлар мени унинг ихтиёрига.
Шафқат деган нарсани ҳеч билмайди нокас,
Кунда бир бор пишиб олар сассиқ дорига.

ЙИГИТ

Қандай дори!

КИМСА

Билмайсанми! Янгисан демак,
Бир ўрага тиқиб олар азиз бошимни.
Ўн беш минут сўзлаб олай, чорам йўқ бўлак,
Ҳисобга ол касалимни, кўзда ёшимни.

ЙИГИТ

Хўш, нимани сўзлагайсан!

КИМСА

Ёмонлайман, бил!

ЙИГИТ

Нима, нима!

КИМСА

Уқмадингми! Иғво қиламан!

ЙИГИТ

Хўш, сен кимни ёмонлайсан!

КИМСА

Менга барибир.

Иғво қилиб ўз дардимга шифо қиламан.
Пайғамбарми, худоми у, инсонми, шайтон —
Мен ажратиб ўтирмайман, демократман чин.
Гўл экансан, каллаварам, галварс ва нодон,
Одаммассан, токи менга тушмабди ишинг.

ЙИГИТ

Сендақалар қайда ўсган билмадим асло,
Шу ерда ҳам ҳунарингни қўймабсан, шўрлик.

КИМСА

Нега қўяй! Узи шундоқ яралган дунё,
Биров косиб, биров дўхтир — касб-кор турлик.
Ростин айтсам, бир сен эмас, ҳамманг ҳам пўкка,
Икки дунё ҳақиқатга ўзимман нозир.
Тарозибон устидан ҳам хат ёздим кўкка,
Олатасир, текшир-текшир у ерда ҳозир.

ЙИГИТ

Ҳа, юмушинг оғир экан.

КИМСА

Нимаси оғир!

Ота-онам орасини бузганман ҳатто.
Бир-бирини заҳарлашиб ўлганлар охир,
Қайнонамни эса эсдан қилганман жудо.
Зир титрарди мени кўрса ҳатто тожу тахт,
Ер юзида сарҳад билмай даврон сурганман.
Хўш, жаннатинг нима бўпти! Бузуқ бир хилқат.
Унда пора олишганин ўзим кўрганман.

ЯИГИТ

**Бас қил нокас, бас қил нокас, муродинг сўйла,
Яна қандай касалинг бор игводан баттар!**

КИМСА

**Касалимми! Оғир касал, Танангга ўйла,
Тек турсам гар бор вужудим тинмай қичишар.**

ЯИГИТ

Йўқол бундан лаънати зот!

КИМСА

(Кетаётиб)

**Айниди бу ҳам,
Иншоолло, яқин кунда тентак бўлади.
Бир бор ўлса Азроилнинг қўлида одам
Каминанинг дастларида икки ўлади.**

П а р д а

У КУРИНИШ

(Дўзах қопқаси олдида)

ЙИГИТ

Ҳали дўзах қопқасидан ичкари кирмай
Остонада шунча савдо бўлса-я, ё раб!
Умрим ўтиб кетибди-да, ҳеч нени кўрмай,
Тарозибон айтганидай, кўрмабман қараб.

(Ташқаридан овоз келади):

ДУСТ

Аҳли нокас, тингла, тингла! Ҳозир барингни
Ахлат ўра эшигига ҳайдаб йиғаман.
Ким яширган бўлса менинг иғвогаримни
Ўзини ҳам ўша жойга бирга тикаман!
(Дўст кириб келади)

ДУСТ

(Йигитни пайқамай)

Қайдадир у, йигит умрим куйдирган суллоҳ,
Бошимга у не кунларни ахир солмади.
Менга роҳат бағишлайди уни қийнамоқ,
Чунки менга ўзга юпанч энди қолмади.

(Йигитга кўзи тушиб)

Ие, ие, бу сенми... ё... ё қудратингдан!

ЙИГИТ

Сен ўзинг-чи! Ўзингми, ё мавҳум нишонан!

ДУСТ

Минг розиман парвардигор, бу нусратингдан!

ЙИГИТ

Оҳ, бормисан, биродарим, дўстим ягона!

ДУСТ

(Кўришадилар. Паузадан сўнг)

Шунақами! Дўзах дегин. Шундоқ бўлдими!..

ЙИГИТ

Шундоқ бўлди. Мана сенга сўнгги хулоса!
Ўйлагаймиз на тириклик ва на ўлимни.
Қисмат билан на низо бор ва на мурса.

ДУСТ

Неча замон бу хилқатда кездим тентираб,
Қолгани йўқ мен кирмаган биронта пучмоқ.
Ҳатто жаннат қошига ҳам бордим муқарраб.
Учратмадим, тополмадим, мен сени бироқ.
Ва сўнг тангри марҳаматин адо этай деб
Иғвогарни топиб олдим бу ердан ахир.
Эрмагим шу, жазолайман аламиним ортиб,
Кўп нолойиқ ишлар билан машғулман ҳозир.

ЙИГИТ

Тентирадим ўшанча вақт мен ҳам тахминан,
Ота-онам васлига ҳам етишдим ҳатто.
Оқибатда лоқайд бўлиб қолгандим чиндан,
На дўзаҳу на жаннатга бор эди парво.
Ҳа, тангрига айтай энди мен ҳам шукурни,
Ҳасратдошмиз мана энди, шерикмиз, ҳамдам.
Икки пайса савоб боис кўрдим кўп ерни,
Олганим йўқ аммо уни ота-онамдан.

ДУСТ

Сенинг айбинг нима экан! Гуноҳинг қай хил!

ЙИГИТ

Гуноҳимми! Одамзодга ортиқ ишонмоқ!
Шу боисдан икки пайса етмади сабил,
Тарозибон дашном берди, у ҳақдир бироқ.

ДУСТ

Нимасига ишондинг сен одам боласин,
Айт-чи, унинг қай хислати сени этди ром
Йиғлаб туриб, севатуриб дейман, тингла сен,
Ишонмадим инсонга мен, тамом, вассалом!
Осмондаги юлдузларни мумкин санамоқ
Аммо инсон феъл-атворин борми поёни.
Сенга доим нима дердим, эслагин ўртоқ:
Хаёл билан безаб бўлмас, асло дунёни!
Эсингдами, қутқазгандинг мени иғводан,
Йиғиштириб олмасимдан ҳали ҳушимни,
Маҳкаманинг котибаси тўсиб дафъатан
Тилаб олди оғзимдаги тилла тишимни.
Иғво, найранг, ҳасад, ғийбат — булар бариси
Оҳ, азизим, очолмади кўзингни наҳот!!

Сенга вафо қилдимми, хўш, илҳом париси,
Жаннат ато қилдимми ё «гўзал» кoinот!!

ЙИГИТ

Тугатдингми!

ДУСТ

Нимайди, хўш!

ЙИГИТ

Узинг-чи, ўзинг,
Ғалва билан не орттирдинг! Айбинг не экан!

ДУСТ

Ҳа, ўйлашга мажбур этар сенинг бул сўзинг,
Ишончсизлик бўлди менинг бошимга етган!
Тарозибон роппа-роса бир кун ўлтириб
Кўз олдимда қилмишимни чўтига солди.
Ишонмайсан менга ҳам деб, писанда қилиб,
Дафтарига қўл қўйдирди, тилхат ҳам олди.

ЙИГИТ

Сенга қанча етмас экан!

ДУСТ

Икки пайса, ҳа,
Етишмаган менга ҳам шу маънавий томон.

ЙИГИТ

Янглишибмиз иккимиз ҳам нозик нарсада,
Чунки инсон ўз номи-ла Ҳазрати Инсон!

ДУСТ

Ҳазрат Инсон деганинг не! Қуруқ сўз фақат!
Мен ҳам инсон, сен ҳам инсон, у ҳам инсон-ку!
Эса қайда ҳазратга хос бирор фазилат,
Булар бари биз тўқиган оддий лисон-ку!

ЙИГИТ

Ишонмайсан, демак шулдир ақиданг тугал,
Сени ким деб атасак, хўш, одамзод учун!

ДУСТ

Ишончингни поймол қилиб қўярлар аввал,
Сўнгра уни қайта талаб қилмоқлик нечун!

Оҳ, азизим, мени асло ёвуз деб билма,
Мен ёвузлик қурбониман, қалбимда алам.
Ушбу ғалат нисбатимдан тағин сен кулма:
Ура берсанг ғаюр тортар энг ёввош ит ҳам.

ЙИГИТ

Яшаб ўтдик тирикликнинг тунд саҳросида,
Масалан бир набототдек, бир чечак мисол.
Яшнадик гоҳ баҳорларнинг хуш ҳавосида,
Бандимизни букиб кетди гоҳ ёвуз шамол.
Жами инсон борасида менинг бул сўзим,
Уйлаб қара, тарихда бор ибрат доимо:
Не-не зотлар гар ўзлари топса ҳам тўзим
Одамзодга кўрмаганлар ёмонлик раво.
Эзгуликнинг йўли оғир, серғалва гарчанд,
Юксакларга кўтаради соҳибин бироқ.
Майли, менинг рўҳим синиқ, хаёлим парканд,
Ҳис қилурман эзгуликнинг офтобин порлоқ,
Асабларим қақшаб кетди, ростини айтсам,
Жаннат, дўзах ғалвасидан бўлдим ҳам безор.,
Дўстим, сенга бир ниятим изҳор айласам.

ДУСТ

Хўш, у қандай ният экан!

ЙИГИТ

Рад этма зинҳор.
Ҳозир икков кириб борсак, дейлик, масалан,
Ўлармиди жаҳаннамнинг чексиз маскани!
Дўстлик ҳаққи, илтимосим эшит қатъиян:
Олгин мандан етмаган шул икки пайсани!

ДУСТ

Нима! Нима! Эсинг бутми! Сенга не бўлди!
Эшитмадим гапингни мен. Қайтиб ол дарҳол!
Билсанг ҳозир коинотнинг бели букилди,
Оҳ, сарсонлик қуриб кетсин, чарчабсан алҳол.

ЙИГИТ

Гапим қатъий!

ДУСТ

Қуллуқ! Аммо сабр этиб бирров
Менинг айтар гапларимга қулоғинг тутгин.

Яхши-бмон ҳикматларинг ўзингга сийлов,
Фалсафангни, азиз дўстим, бир зум унутгин.
Кимманки мен, ўз дўстимдан олсаму савоб,
Битта ўзим кетаверсам ўша жаннатга.
Ҳақиқатнинг мезонидир азалдан инсоф,
Ҳар нарсанинг ўз йўриғи бордир, албатта.
Эсингдами, Маҳшар бағрин роса оралаб
Фақат сени, фақат сени ахтардим дедим!

ЙИГИТ

Дединг.

ДУСТ

Аmmo нима энди мендаги талаб!

ЙИГИТ

Нима эди!

ДУСТ

Мен қарзимни узмоқчи эдим!
Сўнги пайтда иғвогардан қилгандинг халос,
Ҳаётимга бахш этгандинг тинчлик, ҳаловат.
Яхшилигинг қайтаролмай қарздор эдим, рост,
Бўйнимда бурч, эзилдим то рўзи қиёмат,
Менинг учун икки олам бўлди бир чақа,
Биласан-ку, қиёмат қарз деган нарсани.
Тушун ахир мени дўстим, қулоқ тут гапга,
Савобим ол, сен ол мендан икки пайсани!

ЙИГИТ

Во ажабо, томошанинг қизиғи чиқди!
Биласанми, тама захри куфрдан ортиқ.
Иғвогар-ку, ғазабингга ахир йўлиқди.
Лекин сенда қарзим бўлса — ол, сенга тортиқ!
Оғайнимдан икки пайса ўмариб шодон
Мақтанайми падаримнинг олдида, қани!!
Аҳволимни тушун сен ҳам, баҳаққи имон,
Сен оласан мендан ўша икки пайсани.

ДУСТ

Асло! Асло! Сен оласан!

ЙИГИТ

Йўқ, йўқ, мутлақо!

ДУСТ

Сен оласан! Сен оласан! Охирги сўзим!
(Топадан гулдурраган садо эшитилади).

ЙИГИТ

Тингла, дўстим, келаётир қандайдир садо!
Бирга ўсдик, бирга майли топайлик тўзим.

САДО

Волида-ю падарларга қуллуқ ва раҳмат!
Ташаккурлар бўлсин нурли инсон зотига.
Фикрингизни лекин бу ён буринг бир фурсат.
Зеҳн солинг гапнинг асл тафсилотига:
Икки дўстнинг садоқати, меҳри, ҳиммати
Коинотнинг қадридан ҳам тургайдир баланд.
Ҳеч не билан ўлчанмайди дўстлик қиммати,
Қулатгай у сарҳадларни қудрати билан.
Иноятдан мурод шулким, улуғ, муҳтарам
Дўсти содиқ насиб этсин ҳар кимга ҳар он,
Жаннат ато қилажакман иккингизга ҳам!
Жаннат йўли мана сизга очиқ, чароғон.

(Атроф бирдан ёришади)

Т а м о м

МУАЛЛИФДАН:

Поёнига етди мўъжаз, ғалати қиссам,
Бир ривоят баҳонаю, дoston сўйладим.
Турли-туман тақдирларни айлаб мужассам
Одамларга ибрат бўлсин дея ўйладим.
Заминдадир асл жаннат, заминда матлаб,
Заминдадир одамларнинг умри, тақдири.
У дунёнинг ҳангомаси шунчаки бир гап,
Бу дунёга жавобгардир инсон ҳар бири.
Ғаламус ва фикри ожиз кимсага аммо
Ёққан эмас ва ёқмагай менинг суҳбатим.
Қиблагоҳим — олий руҳли инсон доимо,
Инсон эрур менинг тангрим, олий хилқатим,
Ерда жаннат яратувчи бунёдкор инсон,
Сенга инсоф ва адолат ихтиёр бўлсин.
Бирлик билан яшнар экан то қадим жаҳон,
Дўст бор бўлсин, дўст бор бўлсин, дўстлик бор
бўлсин!

Библиотечка «Муштума»

на узбекском языке

Абдулла АРИПОВ

«ДОРОГА В РАЙ»

(Драматическая поэма).

**Издательство ЦК КП Узбекистана
Ташкент — 1980**

Редактор Неъмат АМИНОВ.
Рассом Жавлон УМАРБЕКОВ.
Техредактор Галина ЛОМИВОРОТОВА.
Корректор Адҳам ЖУРАБОЕВ.

Р — 02895. Теришга рухсат берилди 12.09.79. Босишга рухсат этилди 07.04.80. Формати 84×108¹/₃₂. Қогоз № 2. Гарнитура «Журнальная рубленая». Юқори босма. Шартли босма листи 2,52. Нашриёт ҳисоб листи 1,94. Заказ № 1884. Тиражи 35000. Баҳоси 20 тийин.

Ўзбекистон КП Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ ордени босмахонаси. Тошкент «Правда Востока» кўчаси, 26.